

ԱՆԱԾԻՏ

Հ Ա Ն Դ Է Մ Ա Մ Ս Ե Ա Յ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԳԵՂԱՐՈՒԹԻՍԱԿԱՆ

Հ.ՏԱՐԻ

1914 ՓԵՆՆՈՒԱՐ

ԹԻՒՆ 2

ՀԱՅ ԱԶԳԻՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

— 0 —

Բնական է որ հայ ազգը, իր բաղադարեան կեանքովը ինչպէս ամենէն վաղեմի նոյնպէս ամենէն բազմաթիւ ազգերէն մէկն եղած ըլլալ: Սակայն քիչ դադափար կայ թէ այդ յօգուածայ մարմինը բազկացնելու համար քանի՞ տարբեր տարրեր եւ ո՞րքան կարեւոր միջարժէք տարրեր եկած խառնուած են այն հողին վրայ ուրկէ շառաւիղած են մարգկութեան ամենէն հին քաղաքակրթութիւնները ձեւացընող ցեղերը եւ ուր զարիւր յետոյ զարմեալ եկած են հանդիպել ու ընդհարել Արեւելքի ու Արեւմուտքի ոտին քաղաքակրթութիւններն, ու «Հիւսիսականներու եւ Հարաւարաւախութեան»:

Հայաստանի հողին վրայ եւ հայ ցեղին ապրած հողերուն վրայ գտնուած արձանագիրներուն վերծանումը որ նորաւարտ գարուն վերջին քառորդին մէջ միայն սկսաւ եւ դեռ յառաջ կը տարուի, եկաւ երեւան հանելու մեր ցեղին կազմութեան բոլոր ճոխութիւնը, ժառանգ ընելով մեզ անցաւի մը որուն չքեղութեան հասնելու համար կը կարգան նոյն իսկ խորհանցիկ մը խօսլ երեւակայութիւնը եւ յոգնալիան ճարտարանքը: Եւ թէպէտ արձանագիրներուն թերակատար վերծանումը

դեռ բոլորովին չէ վերուցած վարագոյրը այդ հեռաւոր ու խորհրդաւոր անցեալին վրայէն, սակայն բաւական բան պարզուած ըլլալով եւ բաւական լաւն ալ լատաւորապէս մտկաբերել կարելի ըլլալով՝ կ'արժէ փորձել կանխում մը տպագրային վրայ եւ ներկայացնել գէթ եղբարգ իծները մեր ազգին ծագման ճշմարտ պատկերին:

Մեր պատմիչները դժբաղդաբար խիստ քիչ նպատակ տրուի բերեն մեզի վերակազմելու համար այդ անցեալը որ գերազանց չանկանուած թիւն ունի մեզի համար: Անոնք միթաղիւններ են՝ Ստարաւորի բառով, քան պատմագիրներ, մեքենական գործիներ ժողովրդի զրուցաւոր ոգիին, առանց բնաւ անդադարձումի, առանց անձնական դիտողութեան կամ գատումի: Ակներեւ բացառութիւն մը միայն կը կազմէ այդ հին պատմիչներուն մէջ Ղազար Փարպեցին, զոր փրփ. Սալաթիանց ասեմն մը ասին. «յայն վարկաբեկ ընել ու զած էր ի նպատակ խորհանցիկի եւ յետոյ իսկ իսկ ճանչցաւ իր սխալը: Ահա հեղինակ մը, — եւ որ աւելին է, եկեղեցականը — որու վրայ զոր թափուած չեն հոռոմ զատորակութիւն, հոռոմ գրքեր: Իր պատմութեան մէջ ահա քայլի կը հանդիպինք քննական ոգիին, անձնական տնկախ դատողութեան նշաններու որոնք կ'որակեն քաղաքի պատմագիրը: Մէկ օրինակ մը՝ տանեակներուն մէջէն: Մանօթ է «Ուխտապալան» եւ «Ուրացող» նախարարներու բաժանումը վարդապետաց մեծ կողմին ասեմն որ էականօրէն անշուշտ արդիւնք էր կրօնական շարժառիւններու՝ ինչպէս կը ներկայացնեն մեր պատմ.

միջինները, բայց ո՛րքան ճշմարտօղ էին մարդկային հանգամանք մը կը ստանայ նկարագրելը երբ նախարարներու հին հակառակդ թիւան հայեանքներու ալ բաժինը կը հանուի այդ մեծ շարժումը մէջ, Փարպեցիին միակ տրամբին է որ զիտեղ կուտայ թէ վաճառ թիւաններն մեծ նախարարին «Ուխտապահներու» կողմը յաւելուն շարժումը ա՛յլ աչքան հայրենի կրօնին նախանձադուր թիւան էր՝ որքան իր զբաղք Սիւնեաց նախարարին վաստակի հետ ունեցած հինօրեայ հակառակդ թիւան, Բայց աս արդեւ չեղաւ որ վաճառ Ամատունի հաշակուի մեր պատմիչներէն յերկուցած հրաժարականութիւնը մարդագիտական հրամանաց ւ «քրիստոսական» ւ. հ. (Կրիստոս) :

Հեռուոր հնութեան մէջ Հայաստան աշխարհի վոգովուրդը հպում էր ինչնայ վաղեմի քաղաքակրթութեանց հետ որոնք իրենց զբաղմունքն ու ժին գիտակցութեան իրենց սահմաններէն դուրս արշաւած են աւարի, կողմ պուտի, աշխարհակալութեան կամ հարկապահանջութեան համար, և այժմանպէս ուղած են իրենց քաղաքագործութիւնները անոնց յիշատակը յաւերածից հետ, կամ թերեւ աւելի զործանական ոգիով իրենցմէ ա՛ն ու սարսափ փոխելու նպատակով ւ Այս վաղեմի քաղաքակրթութեան մէջ բարեկրօնակար առաջինն է որ արեւմտեան Ասիոյ վրայ կը սարածէ իր արեւմտեան թիւան եւ ազդեցութիւնը մինչեւ Պարսկաստան Սուրիոյ, եւ որուն հետ անշուշտ հպում ունեցած էր Հայաստան աշխարհի ժողովուրդն ար. բայց ասոր իր ասպարոյց ունինք իւր Գուտեյի՝ հարաւային Բաբելոնական քաղաքի իշխանին արձանագրելը որուն մէջ կը յիշուի «Մանուս»-ի երկիրը Աս կը ինչեցնէ մեղի մէկ կողմէ հալոտեան «Մանուս» անունը, եւ միւր կողմէ Մանեանց՝ վաճառ ծովի արեւելքէն եւ արեւելեան հարաւէն Հայաստանի զըրացի, զայնակից եւ յետոյ անոր հետ ձուլուած ժողովրդին անունը, ինչպէս նաեւ Նիգոլայոս Դամասկացիի (Յովսէփոսի Հնութիւնք Հրէիցն) մէջ՝ իբր Հայոց ծանօթ յիշած «Սիւնուս» երկրի անունը որ արդէն նոյնացուցուած է Մանեանց երկրին հետ :

Կրնանք նաեւ բերել լեզուաբանական վկայութիւն մը որ այդպիսի հպում մը ժամանակէ կը թուի։ Արաւսոյ (արտասանէ՝ Արասոն) բառը՝ յայնապէս նոյնն է քաղեկական արաւսուրի հետ որ իբր երկրի անուն՝ Ասոս

րիտանցեաց Ուրարտու (Արարատ) անունին իբր համագոր գործածուած ըլլալով, եթէ Ուրարտու կամ Ուրարու կը նշանակէ ամուր, կողմը, ժայռ, լեռ, ճիշդ նոյն նշանակութիւնը կը պահէ նաեւ մեր արաւսոյն բառը (սեւ Արաւսիանցիոս, «վէմս արաստոյս») ։ Դարձեալ Որդունիներուն այդ հին նախարարութեան որուն զիւրին անունը՝ Որդուր, (Բիւզանդիոյ խոսք) «Որդունուց որու» կը պարունակէ որու = արու բառը որւանցիկը նշանակէ Բաբելոնական լեզուով, (Ար կամ Ար. վաղեմի քաղաք Քաղաքացուց, ուրկէ մեկնեցաւ Արաւս)։ Այս առթիւ կարելի է մատնանշել թէ Որդունիներուն աւանանք ունեւորները, Սուր, Սուր, Սուր, ամենամեծ հնութեան նշանակէ կը կրեն ։ Նոյնպէս հնութեան «կու» բառը որ գործածուած է ժամանակի կերպով մը հին առումով մը՝ Բիւզանդի մէջ (Դ. Ժ. Ա.) ուր կը խօսուի մանկիկ Արաւսագլի համար՝ «... զի այլ յազգին ոչ գտաւ հուժկու, զի ի մեծ պատերազմին մեռան եւ զարձալ Դ. Ժ. Ա. ուր կը խօսուի՝ Պապ Թագաւորին տըզուն վրայ Եւ երբ ջրթափեաց եւ եղեւ հուժկու, ետուն զնա պատանցի զուտն կայսերին յերկիրն Յունուց» ։ Գիշարք մեկնուի առանց զիմելու բառին բարեկրօնական ծագումին որ կը յայտնէ թէ ուժ = us կը նշանակէ անանգամ ուրկէ վերացումով (par abstraction) արտօնութիւն, արուժանութիւն, չափահասութիւն, հետեւաբար հուժկու՝ արուժեան վիճակի, ջրթափելով յիմակի հասած ։ չափահաս ։

«Որեար» բառին մէջ «որ» արմատն ալ —ur կը նշանակէ «եղբայր», «զնայկան» բարեկրօնական լեզուով ուրկէ «որեար» = քրիկներէր» ։ Դարձեալ Բիւզանդի մէջ կը հանդիպինք «զուգուց» հին բառին կողմը, պատերազմող իմաստով զործածուած ։ «Հարման եւ արքայ զուգուց հանել յաշխարհէ աւելի քան զչափն եւ զամար զօրսն մատնելի զնպան, բնդ առաջ նոյն խաղալ, հասանել՝ ի դիմի հարկանել, արգելուլ զթնամիտն Այս բառն ալ ակկադերէն (հին բարեկրօնական) = guk կուտի, պատերազմել արմատէն կարելի չէ անջատել ։

Հոս պիտէ է յիշատակել նաեւ թէ հին Քաղաքացի՝ Ակկադ (որ կը նշանակէ իրենց լեզուով «լեռնացի») որոնք մարդկութեան ծանօթ ամենահին քաղաքակրթութիւնը ձեւաւորուցած են եւ որոնցմէ առին, երկարածիք ժամանակներէ յետոյ, Սուրիոսանցեւ իրենց

քաղաքակրթութիւնը, Մարտտանի եւ Հայաստանի լիւնները կը նկատէին իբր կեղբոն աշխարհի իբր որրան իրենց ցեղին Երբ այս երկուքին խառնեալէն յառաջ կ'աւ յետոյ Բարեկամասանի պետութիւնը, անոր կրօնքին մէջ յատկանշական սեղ մը կը բռնէր ՎՍուրբ լեռը՝ որուն վրայ կը ձեւուէին ամէն պալատ, տաճար, Գաղղէացիք «կ'ը համարանային իրենց աշխարհ լիւններուն» հիւսիս-արեւելեան կողմերը, «Երկիրն երբ, հայրին, երեւակայելով զայն Դից կայանը, հանդերձեալ հանգրուանը ամէն մեծ ու բարի մարդու, երկիր մը արծաթի երկնքով հող մը՝ անաշխատ բերող բերք ու բարիք», Արեւելքը՝ Ինչի լեռը, որուն կրկնակ կատարը երկինք կը հասնի. զոր սրբնակ Գոր դոմէջ մը հանգչած՝ որուն կրկնակ եղջիւրը կը փողփողի ճառագայթի մը պէս, աստղի մը նման ։»

Այս նուիրական լեռան, կրկնակ կատարով բարձր լեռան նկարագրին մէջ կարելի չէ՞ ազատ արձագանքը գտնել Հայաստանի տապալանակիր համբաւեալ կրկին կատարներով (աւագ Մասիս, Փոքր Մասիս) բարձր Մասիս լեռան, կայան «քաղքեալ» զօրաւոր եւ բարի ոգիներու, եւ որուն չրջանակներէն զէպ ի հարաւ ուղղուեցան գաղութներ՝ ժամանակի ընթացքին մէջ ձեւացնելով Նլամ եւ Գաղղէաստան ։

Գ. ՓԱՌՆԱԿ

(Շարունակելի)

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՍՆ ԱՏԵՐԻՑ

Մերելիս մի օր ինձ մրտերմաբար Բաղնիսում արեւոյ քաղցրաբայ մի կաւ Հարցըրի զըրան՝ Մո՛ւչկ ես թէ ամբար, Որ հոտիցոյ այսպէս սիրտս ըզմայեցաւ Դա պտտասխանեց ։ «Ես կաւ եմ չնչին ։ Միայն հարեւան եղել եմ վարդին ։ Որի հոտն անոյշ իմ վըրայ անցաւ ։ Այո՛, թէ չէ ես հող եմ, հող չնչին ։»

Ձանճրացայ ձեղնից, ո՛վ ըբարեկամներ, Դուք՝ յոռի կողմերս լաւ էք ցոյց տալիս ։ Թերութիւններս իբր անգիւտ արժանիք, Փուշո իբրեւ յասմիկ, վարդ էք ցոյց տալիս ։ Ո՛ւր, ես աներես, անվա՛խ թշնամի, Թանցանքներս միայն դո՛ւ ես ցոյց տալիս ։

Զէ՛ որ մեր մէջ կար թէ՛ ուխտ թէ՛ խոստում ։ Ի՞նչ շուտ մոռացար, ինձ վշտացըրիր ։ Աշխարհում սերտս ես քե՛զ նըւիրեցի, Իսկ դու ինձանից երես դարձըրիր ։ Ո՛հ, թէ այժմ էլ դեռ ուզե՛նա հաջողուել, Ե՛կ, է՛լ տուիս ստիս տէր դարձի՛ր ։

Եղիպտոսում կային երկու իշխանազուհ, մին ուսում ստացաւ, միւրը հարստութիւն դիպեց ։ Նա իր դարու գիտնականն եղաւ, աս՝ Եղիպտոսին դարձաւ տէր ։ Հարուստն արհա՛մարհանքով էր նաչում ուսուցնականին եւ մի օր էլ ասաց ։ «Ես թագաւորութեան հասայ, դու մնացիր խեղճ ու թշուառ» ։ Ուսուցնականն ասաց ։ «Եղբա՛յր, Աստուծոյ օրհնութիւնն ի՛մ վրայ է ։ Որովհետեւ ես ստացայ ուսում, որ է մարգարէների ժառանգութիւնը, իսկ դու տիրացար Եղիպտոսին, որ Փարաոնի ու Համանի ժառանգութիւնն է ։

Ես մի մըջիւն եմ ոտերի կոխան, Ոչ թէ մի մեղու, որ խայթիցս ողբան ։ Ո՛հ, ի՛նչպէս փառք տամ, փա՛ռք բարեբաբին Որ մարդկանց վնասել ձեռիցս չի գալիս ։

Թարգմանեց պարսկերէնից
ՄԵՍՐՈՊ ՎԱՐԴ. ՄԱՔՍՈՒՏԵԱՆ

Դաղընք